

Зайцев О. В.
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

КОЛАБОРАЦІЯ З ВОРОГОМ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ (АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 2022–2023 рр.)

*Дослідження за підтримки НДФУ
(проект № 2021.01/0106)*

Проблема колабораційної діяльності на тимчасово окупованих територіях, з одного боку, є новою для вітчизняної науки і правозастосовчої діяльності. З другого боку, слід нагадати, що режим окупації почався не в березні 2022 р., тому і проблема кваліфікація виникла ще у лютому 2014 року. Узагальнення судової практики за ст. 111 КК в період 2014–2022 рр. свідчить, що колабораціонізм як такий підпадав під інші статті кодексу, зокрема, під ознаки державної зради [7]. Причому прояви колаборації з ворогом, які вчинені в період 20 лютого 2014 р. по 14 березня 2022р. стосуються виключно діянь, які вчинені на території Автономної Республіки Крим, як тимчасово окупованої території РФ. Щодо ж окремих районів Донецької і Луганської областей, які починаючи з 7 квітня 2014 року не були під контролем України, то обвинувальні вирокі за ст. 111 КК України відсутні через те, що до 07 травня 2022 р. окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, не мали статусу тимчасово окупованих. Відповідно, співпраця громадян України з представникам терористичних організацій «ДНР» та/чи «ЛНР» кваліфікувалась не за ст. 111, а, як правило, за ст. 258–3 КК України.

З 15 березня 2022 р., коли набули законної сили положення ст. 111–1 КК, ситуація змінилась і колабораційна діяльність стала одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень за статистикою Генеральної прокуратури України. Наприклад, за дев'ять місяців 2023 р. обліковано вже 5302 кримінальних правопорушень за ст.ст. 109–114–2 КК України. З них більше половини – 2776 за ст. 111–1 КК України [6]. І хоча наведені відомості свідчать, що новела широко застосовується на практиці, одразу стало також очевидно, що положення цієї статті потребують сер-

йозного осмислення і доопрацювання. Так, законодавець України усвідомив наявність проблем правозастосовної практики і намагається якомога швидше удосконалити кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, зокрема, уточнити види колаборації на тимчасово окупованих територіях в інформаційній та освітній сферах; в економічній та адміністративній сферах; у політичній сфері; у війсьній, правоохоронній, безпековій та судовій сферах; у сфері надання публічних послуг [8].

З приводу співпраці з ворогом у сфері освітньої діяльності слід навести наступне. Так, ч. 3 ст. 111–1 КК України передбачена відповідальність громадян України за: 1) здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України; 2) дії спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Результати вивчення наявної емпіричної бази свідчать, що станом на 12 жовтня 2023 р. Єдиний державний реєстр судових рішень містить інформацію про 15 (п'ятнадцять) обвинувальних вироків судів першої інстанції за ч. 3 ст. 111–1 КК України. Конкретні її прояви заслуговують на увагу.

Так, у 8 (восьми) з 15 (п'ятнадцяти) вищенаведених вироків йдеться про здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Слід визнати, що у більшості справ опис конкретних дій, які кваліфіковані як пропаганда, надзвичайно лаконічний. Можна виділити такі випадки: участь у публікаціях з постановочними кадрами для пропагандистських засобів масової інформації окупаційної влади на каналі у месенджері «Telegram» [4]; проведення святкового заходу з нагоди початку освітнього процесу у закладах освіти так званої «днр» із залученням представників окупаційної адміністрації [1]; мілітаризація освіти дітей та молоді [2]; участь у постановочних відеозаписах та фото-звітах для пропагандистських засобів масової інформації окупаційної влади на телевізійному каналі та участь у мітингу-ході «Я русский! Мы русские» з прапором держави-окупанта [3] тощо.

Водночас, у всіх ви роках йдеться про вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Слід звернути увагу, що судова практика пішла обґрунтованим шляхом визнання винними за такі дії саме службових осіб в галузі освіти, які прийняли/виконали рішення про перехід на стандарт освіти держави-агресора, зокрема, виключення державних стандартів та освітніх програм України; запровадження викладання російською мовою; забезпечення бібліотечного фонду підручниками за освітньою програмою РФ, які відповідно до змісту та довідкових відомостей, зазначених у них, відповідають стандартам освіти держави-агресора тощо.

Так, суб'єктами злочинів виявилися 7 (сім) директорів шкіл Донецької, Запорізької і Херсонської областей, 4 (чотири) заступника директора шкіл; в.о. обов'язки директора «Куп'янського регіонального центру професійної освіти»; в.о. обов'язки ректора і заступник декана «факультету економіки, управління і права з навчальної роботи» університету; начальник відділу освіти «тимчасової цивільної адміністрації».

Таким чином, підтверджується позиція, яка домінує у науці кримінального права, що на сьогодні педагогічні працівники, які не є службовими особами, і здійснюють освітню діяльність на тимчасово окупованій території за стандартами держави-агресора, не притягуються до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111–1 КК. Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, може вчинити тільки особа, яка є службовою [10, с. 126; 11, с. 79].

Слід звернути увагу на можливу сукупність злочинів у разі колаборації в освітній сфері. Так, в одному випадку особі додатково поставлено у вину також добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Йдеться про добровільне зайняття посади начальника відділу освіти у так званій тимчасовій цивільній адміністрації м. Балаклія Харківської області [5].

Про сукупність злочинів за ч.3 ст. 111–1 КК та ч.1 ст. 111–2 КК «Пособництво державі-агресору» КК України слід говорити у випадку, коли директор школи впроваджує стандарти освіти держави-агресора шляхом найму персоналу та його перекваліфікації, організації навчального процесу і запровадження викладання російською мовою, здійснює реєстра-

цію закладу освіти в російському реєстрі юридичних осіб. Окрім цього, добровільно передає належні школі комп'ютери і оргтехніку окупаційній військовій адміністрації, а генератор – військовослужбовцям збройних сил Росії.

Таким чином, можна зробити висновок, що побоювання щодо незастосування положень або «вибіркового правосуддя» ч. 3 ст. 111–1 КК України не підтвердилися. Так, дійсно порівняно із іншими формами вироків, які стосуються колаборації з ворогом в освітній сфері, ще не багато. Водночас, і ті, що є, переважно набули законної сили, навіть після апеляційного оскарження. Проблеми кваліфікації будуть виникати по мірі застосування цієї новели [9], але наука кримінального права України здатна надати методичну допомогу практичним працівникам для їх вирішення.

Література:

1. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 12 липня 2023 р., справа № 229/1473/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112149981> (дата звернення: 13.10.2023)
2. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 17 липня 2023, справа № 344/5495/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112221947> (дата звернення: 13.10.2023)
3. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 07 серпня 2023 року, Справа № 334/6444/22, Провадження № 1-кп/334/352/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112659095> (дата звернення: 13.10.2023)
4. Вирок Ленінського районного суду міста Запоріжжя 06 червня 2023 року, Справа № 334/386/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111345392> (дата звернення: 13.10.2023)
5. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2023 року, справа № 183/27/23, № 1-кп/183/921/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970> (дата звернення: 13.10.2023).
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-вересень 2023 року. Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=237683 (дата звернення: 13.10.2023).
7. Зайцев О. В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 174–179. <https://doi.org/10.24144/2307–3322.2023.78.2.27>

8. Зайцев О. В. *Форми (види) колаборації з ворогом на територіях збройних конфліктів: еволюція пропозицій законодавця щодо вдосконалення ст. 111–1 КК України. Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.), м. Харків, 2023. С. 115–124.

9. Зайцев О. В. *Щодо кваліфікації дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111–1 КК України) Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції території*: матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. С. 67–71.

10. Лапкін А. В., Євтєєва Д. П. *Кримінально-правова оцінка дій вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях. Право та державне управління. 2022. №4. С. 126;*

11. Нетеса Н. В. *Впровадження стандартів освіти країни-агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків: Право. 2022. №44. С. 79.*